

УДК 343.343.6(477)+343.359.3(477)

А.М. ПРИТУЛА,
кандидат юридичних наук
Міжнародний гуманітарний університет

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ОХОРОНА ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ УКРАЇНИ В ПЕРІОД ОКУПАЦІЇ: ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Анотація. У статті автором досліджується можливість кримінально-правового забезпечення охорони державного кордону України в період її окупації. Констатується неможливість притягнення до кримінальної відповідальності за окремі види злочинів, місцем вчинення яких є державний (митний) кордон України. Пропонується в якості спроби вирішення проблеми використання досвіду країн, що мають негативний досвід межування з Російською Федерацією та запровадження у Кримінальний кодекс України змін. Пропонується прирівняти поняття «державний (митний) кордон» до «тимчасової контрольної лінії», «лінії розмежування». Подано проект змін до кримінального законодавства.

Ключові слова: кримінальна відповідальність, державний кордон, контрабанда, окуповані території, тимчасова контрольна лінія, лінія розмежування.

Актуальність Охорона державного кордону є невід'ємною найважливішою складовою частиною загальнодержавної системи забезпечення національної безпеки України, її суверенітету і територіальної цілісності¹, а також лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України з метою створення умов для запровадження безвізового режиму короткострокових поїздок громадян України до держав — членів Європейського Союзу².

Проте, події останнього року правового та політичного життя України та світу потребують перегляду поглядів на кримінально-правове забезпечення охорони державного (митного) кордону

України в період окупації, тобто під час особливого стану, що характеризується зайняттям збройними силами однієї країни частини або всієї території іншої країни без отримання суверенних прав на цю територію.

Виклад основного матеріалу. Знаходження на території України збройних сил будь-якої іншої держави без чіткої та добровільної згоди на те Верховної Ради України — відповідно до Конституції України, IV Гаазької конвенції (Конвенції про закони і звичаї сухоподільної війни) 18 жовтня 1907 року, Женевської конвенції від 12 серпня 1949 року, Резолюції 3314 (XXIX) Генеральної Асамблеї ООН від

¹ Про основи національної безпеки України: Закон України від 19 червня 2003 року № 964-IV // ВВР України. — 2003. — № 39. — Ст. 351.

² Про Національний план з виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України : Указ Президента України від 22 квітня 2011 року № 494/2011 // Офіційний вісник України. — 2011. — № 32. — Ст. 1342.

14 грудня 1974 року, Меморандуму про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї від 5 грудня 1994 року є окупацією території України.

У зв'язку з обстановкою, що склалася в Україні, зокрема у Автономній Республіці Крим та у місті Севастополь, частині Донецької, Херсонської, Луганської області, для визначення правового статусу територій, на яких перебувають збройні сили іншої країни, незаконні військові формування, захисту державних інтересів України, порядку пересування на окупованих територіях, боротьби з транскордонною злочинністю, необхідно оновити законодавство України про кримінальну відповідальність, що забезпечує боротьбу з контрабандою та нелегальною міграцією не тільки на офіційних (державних) кордонах.

Сьогодні, незважаючи на проведення антитерористичної операції частина державного кордону України не контролюється Українською державою. За офіційними даними Державної прикордонної служби України, протяжність неконтрольованої ділянки державного кордону складає 409 км [11]. Там фактично не діє законодавство України, а відповідно і не здійснюється кримінально-правова охорона суспільних відносин, які забезпечують встановлений порядок перетинання особами та переміщення товарів через державний (митний) кордон. Державною прикордонною службою України вживаються усі можливі заходи для забезпечення контролю на певній ділянці, наприклад, шляхом створення контрольних пунктів в'їзду-виїзду, тощо. Проте, даними локальними заходами забезпечити охорону державного кордону у повному обсязі (без залучення засобів кримінального права) неможливо.

Виходячи із загального поняття злочину, одним з елементів якого є об'єктивна сторона злочину, в даний час ми можемо констатувати безсилля кримінально-правовим шляхом розв'язати у таких пунктах в'їзду-виїзду проблеми контрабанди, нелегальної міграції тощо. Відсутність кримінально-правового забезпечення діяльності на відповідних територіях є передумовою для вчинення корупційних діянь (отримання неправомірної вигоди) військовослужбовцями та співробітниками правоохоронних органів.

Обов'язковою ознакою об'єктивної сторони злочинів, передбачених статтями 201, 305, 332, 332-1 КК є місце вчинення злочину — державний або митний кордон України. Ці кримінально-карані діяння можуть вчинятися лише у цих місцях. Вчинення діянь, зовні схожих на вищевказані злочини у пунктах в'їзду-виїзду не є кримінально-караним. Проте і у цих пунктах (а так само і поза їх розташуванням; з прихованням від контролю) можна переміщувати контрабанду предметів, наркотиків, здійснювати незаконне переміщення людей. Але жодної законодавчої можливості притягнути винних осіб до відповідальності внаслідок цього не існує, так само як і не існує можливості здійснювати оперативно-розшукову діяльність для попередження, виявлення та припинення вказаних злочинів, оскільки оперативно-розшукова діяльність здійснюється лише відносно злочинів.

Так само, як і неможливо застосувати окремі норми щодо покарання, вказаного у ст. 332-1 КК [10 с. 46].

Як справедливо зазначає Ю.Б. Курилюк, неналежна увага до кримінально-правових засад прикордонної політики та низька ефективність кримінально-правового забезпечення прикордонної безпеки держави пов'язані

насамперед, зі спізнілим реагуванням на загрози та ризики нової доби, відсутністю належного впливу держави на злочинність у прикордонних районах [6].

Ця ситуація не є новою для держав, що межують з Російською Федерацією. Наприклад, Грузія, Естонія, Японія тощо, і відчувають постійні загрози з боку Росії від посягань на встановлений порядок охорони їхнього державного кордону [1].

Оскільки між Естонською Республікою та Російською Федерацією не укладено договір про державний кордон, то кордон між Естонською Республікою та Російською Федерацією, що розділяє території, які підпадають під юрисдикцію держав, розглядається як тимчасова контрольна лінія.

В Естонії досі не встановлено договором лінію державного кордону з Російською Федерацією, тому законодавець Естонії знаходить вихід з цієї проблеми шляхом запровадження поняття «тимчасова контрольна лінія». Яка у Пенітенціарному кодексі Естонської Республіки має фактично статус державного кордону (стаття 258. «Незаконне перетинання державного кордону Естонської Республіки та тимчасової контрольної лінії», стаття 259. «Незаконне переміщення іноземців через державний кордон Естонської Республіки та тимчасову контрольну лінію»).

Стаття 258 Пенітенціарного кодексу Естонії «Незаконне перетинання державного кордону Естонської Республіки та тимчасової контрольної лінії»:

Незаконне перетинання державного кордону Естонської Республіки та тимчасової контрольної лінії, вчинене:

1) з непокорою даному чиновником поліції сигналу або наказу зупинитися;

2) групою осіб;

3) з використанням транспортного засобу в непередбаченому для цього місці, або

4) особою, до якої за таке ж діяння застосовано покарання за проступок, — карається грошовим стягненням або тюремним ув'язненням на строк до одного року.

Те саме діяння, вчинене:

1) з застосуванням насилля, або

2) з нанесенням тяжкої шкоди здоров'ю, —

карається тюремним ув'язненням на строк від чотирьох до дванадцяти років.

Стаття 259 Пенітенціарного кодексу Естонської Республіки «Незаконне переміщення іноземців через державний кордон Естонської Республіки або тимчасову контрольну лінію»:

Незаконне переміщення іноземця через державний кордон Естонської Республіки або тимчасову контрольну лінію —

карається грошовим стягненням або тюремним ув'язненням на строк до одного року.

Те саме діяння, вчинене:

1) групою осіб, або

2) з застосуванням насилля, — карається грошовим стягненням або тюремним ув'язненням на строк до трьох років.

Діяння, передбачене частиною 1 або 2, якщо воно потягнуло спричинення тяжкої шкоди здоров'ю, —

карається тюремним ув'язненням на строк від чотирьох до дванадцяти років [9].

На нашу думку, досвід законодавця країни — члена Євросоюзу — Естонської Республіки буде корисний для України.

Відповідно до Закону України «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання», громадянам

України, а також іноземцям та особам без громадянства, які на законних підставах перебувають в Україні, гарантуються свобода пересування та вільний вибір місця проживання на її території, за винятком обмежень, які встановлені законом. Це закріплено Загальною декларацією прав людини, Міжнародним пактом про громадянські та політичні права, Конвенцією про захист прав людини та основоположних свобод і протоколами до неї, іншими міжнародними договорами України.

Зважаючи на вищевикладене, вважаємо, що свобода пересування громадян України по окупованих територіях не може бути обмеженою, оскільки згідно зі статтею 33 Конституції України, громадянин України не може бути позбавлений права в будь-який час повернутися в Україну, тому встановлювати кримінальну відповідальність за повернення громадян України до материкової України є недоцільним.

Недоцільно криміналізувати виїзд іноземцям та особам без громадянства з окупованої території, оскільки це суперечить принципу економії кримінально-правової репресії.

В умовах окупації України значного значення набуває боротьба з розвідально-диверсійними групами, провокаторами, тощо, що незаконно неодноразово незаконно перетинатимуть Державний кордон України, «лінію розмежування» тому вважаємо, що досить актуальним є криміналізація незаконного перетину Державного кордону України. Під незаконним перетинанням Державного кордону згідно ст. 204-1 КУпАП розуміється, перетинання або спроба перетинання державного кордону України будь-яким способом поза пунктами пропуску через державний кордон України або в пунк-

тах пропуску через державний кордон України без відповідних документів або за документами, що містять недостовірні відомості про особу, чи без дозволу відповідних органів влади.

Для встановлення факту попереднього незаконного перетину кордону необхідно буде звернутись до відповідних баз даних Державної прикордонної служби України, Служби безпеки України (як органу, що сприяє Державній прикордонній службі України в охороні Державного кордону України).

Висновок. В даний час щодо України вже фактично відбулась збройна агресія і ми маємо справу з її наслідками у вигляді окупації значної частини території України.

Усе вищевикладене вимагає розроблення та прийняття спеціальних кримінально-правових норм, що дають можливість встановити дієві заходи кримінально-правового впливу на межі окупованих територій за незаконне переміщення мігрантів, контрабанди через державний кордон України або тимчасову контрольну лінію (лінію розмежування) Це дасть можливість здійснити завдання визначені у ст. 1 КК України.

Поняття, які можливо, на нашу думку, використовувати для позначення межі окупованих територій — тимчасова контрольна лінія, лінія розмежування тощо. Доцільне перейняття досвіду країн, що межують з Російською Федерацією, та мають з ними територіальні неузгодження (напр. Естонської Республіки).

Для регулювання вищевказаних кримінальних правовідносин, вважається за доцільне, на нашу думку, внести зміни до Розділу XIV Особливої частини КК України «Злочини у сфері охорони державної таємниці, недоторканності державних кордонів, забез-

печення призову та мобілізації», виклавши їх, наприклад, у такій редакції.

Стаття 331-1 «Незаконне перетинання Державного кордону України або тимчасової контрольної лінії (лінії розмежування)»

1. Незаконне перетинання Державного кордону України або тимчасової контрольної лінії (лінії розмежування), особою, яка протягом року притягувалась до адміністративної відповідальності за вказане правопорушення, —

карається арештом на строк до шести місяців або позбавленням волі на строк до двох років.

2. Те саме діяння, вчинене групою осіб, —

карається позбавленням волі на строк до трьох років.

Стаття 331-2 «В'їзд на окуповані території України»

1. В'їзд іноземцем або особою без громадянства на окуповані території України без дозволу відповідних органів влади, —

карається штрафом у сумі від однієї до трьох тисяч мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до трьох років або позбавленням волі на той же строк зі спеціальною конфіскацією.

2. Ті самі дії, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, —

караються позбавленням волі на строк від трьох до п'яти років зі спеціальною конфіскацією.

3. Дії, передбачені частиною першою або другою цієї статті, вчинені організованою групою, —

караються позбавленням волі на строк від п'яти до семи років зі спеціальною конфіскацією.

4. Чинність цієї статті не поширюється на випадки прибуття в Україну іноземців чи осіб без громадянства з наміром отримати притулок чи бути визнаними в Україні біженцями або особами, які потребують додаткового захисту, якщо вони звернулися із заявою про надання притулку чи заявою про визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, відповідно до Закону України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту».

Стаття 202-1 «Зайняття економічною діяльністю на окупованих територіях України»

1. Зайняття видами діяльності на окупованих територіях України, щодо яких є заборони, встановлені органами влади України, —

карається позбавленням волі на строк від трьох до шести років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до трьох років з конфіскацією та спеціальною конфіскацією.

2. Зайняття видами діяльності на окупованих територіях, щодо яких є обмеження, встановлені органами влади України, —

карається позбавленням волі на строк від трьох до п'яти років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до трьох років з конфіскацією та спеціальною конфіскацією.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Об оккупированных территориях: Закон Грузии от 23 октября 2008 г. [Електронний ресурс] — Режим доступа: <http://www.smr.gov.ge/docs/doc222.pdf>. Дата доступа — 14.05.2014.

2. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України: Закон України від 15 квітня 2014 р. // Відомості Верховної Ради України. — 2014. — № 26. — Ст. 892.

3. Про основи національної безпеки України: Закон України від 19 червня 2003 року № 964-IV // ВВР України. — 2003. — № 39. — Ст. 351.
4. Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні: Закон України від 11 грудня 2003 року № 1382-IV // ВВР України. — 2004. — № 15. — Ст. 232.
5. Притула А.М. Правовий режим окупованих територій // Право і держава в дослідженнях молодих науковців матеріали VII-ї науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих науковців (м. Одеса, 21 березня 2014 року). — Одеса, 2014. — С. 88-93.
6. Стрельцов Є.Л. Незаконне переправлення осіб через державний кордон України: склад злочину / Є.Л. Стрельцов, А.М. Притула: конспект лекцій. — О.: Фенікс, 2011. — 28 с.
7. Курилюк Ю.Б. Кримінально-правові засади прикордонної політики держави // Науковий вісник Державної прикордонної служби України. — 2014. — № 4. — С. 36-39.
8. Кримінальний кодекс Грузії [Електронний ресурс] // <https://matsne.gov.ge/ka/document/download/16426/143/ru/pdf>
9. Пенітенціарний кодекс Естонії [Електронний ресурс] // <http://zakony.ee/index.php?id=7>
10. Кримінально-правова охорона державного (митного) кордону України: навчальний посібник / Є.Л. Стрельцов, А.М. Притула. — Одеса, Фенікс, 2015 — 108 с.
11. Державна прикордонна служба України (офіційний сайт) [Електронний ресурс] // http://dpsu.gov.ua/ua/smi/smi_about/smi_about_84.htm

Притула А.М.

Уголовно-правовая охрана государственной границы Украины в период оккупации: постановка проблемы.

Аннотация. В статье автором исследуется возможность уголовного-правового обеспечения охраны государственной границы в период оккупации. Констатируется невозможность привлечения к уголовной ответственности за отдельные виды преступлений, местом совершения которых является государственная (таможенная) граница Украины. Предлагается в качестве попідтки разрешения проблемы использование опыта стран, имеющих негативный опыт межевания с Российской Федерацией и внедрения в Уголовный кодекс Украины изменений. Предлагается уравнивать понятия “государственная (таможенная) граница”, “временная контрольная линия”, “линия разграничения”. Представлен проект изменений в уголовное законодательство.

Ключевые слова: уголовная ответственность, государственная граница, контрабанда, оккупированные территории, временная контрольная линия, линия разграничения.

Prutula A.

Criminal legal protection of the state border of Ukraine during the occupation: problem statement.

Summary. In the article the author examines the possibility of legal protection of the state border of Ukraine during its occupation. It is stated on the impossibility of criminal prosecution for certain crimes, the place of commitment of which is the state (customs) border of Ukraine. It is proposed as a solution to the problem to use the experience of some countries that have a negative experience of border sharing with Russian Federation, and make therefore certain changes in the Criminal Code of Ukraine.

It is also proposed to equate the concept of “state (customs) border” to “temporary control line”, “boundary”. The draft amendments to the criminal law are presented in the article.

Keywords: criminal liability, state border, smuggling, the occupied territories, the temporary control line, the line of demarcation.